

Kozma László

Juhász Gyula költői világa (I.)

Bevezető

Juhász Gyula Szegeden született 1883. április negyedikén és 1937. április hatodikán halt meg, testi szenvedései elől öngyilkosságba menekült. Élete során depresszió, fejfájás kínozta, mégis csodálatosan harmonikus és sokoldalú költészetet teremtett, melynek alapja a hit és a magyarság átélése, továbbadása. Erdélyhez sok szállal kapcsolódik, egyetemi tanulmányainak elvégzése után Máramarossszigeten, a piaristák egykori iskolájában volt helyettes tanár. Utána Lévára, a piarista gimnáziumba, majd Nagyváradra került, ahol a premonstreiek gimnáziumában tanított. Nagyváradot az 1900-as évek elején pezsgő szellemi élet jellemezte, újságíróként, költőként innen indult útjára Ady Endre, a színházi, művészeti életről Juhász Gyula számos cikket, ismertetőt írt, képzőművészeti kiállítások szervezésében vett részt, ezek művészi élményt is jelentettek számára, gazdagították költészetének forrásait. Széles körű irodalomszervező tevékenységet folytatott, részt vett a Holnap antológiák szerkesztésében, melyek szerzői Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka voltak. Kitűnő ízlését, értékítéletét mutatja, hogy Szegeden segítette, támogatta József Attila indulását. Nagyváradról 1911-ben Szakolcára került, itt írta *Milyen volt...* című legismertebb versét.

Szakolca után Makóra került tanárnak, majd élete végéig Szegeden tartózkodott. A forradalmi mozgalmak során társadalmi szerepeket vállalt. Írásaiban, vállalásaiban szociális érzékenysége vezette, a diktatúra idegen volt tőle, a kisemmizettekért, a szegényekért akart cselekedni. Sokat panaszkodott arra, hogy vidéki környezetbe kényszerül, a fővárosba nem kapott tanári kinevezést. Trianon után azonban kiderült, hogy fiatalságának állomáshelyeit elcsatolták, más-más országokhoz kerültek, és hogy ő valamennyi ilyen országrészben tartózkodott. Visszatekintve ez széles tájékozódást jelentett a számára. Nagy magyarság-versei születnek ekkor, és sok vallásos versét is idesorolhatjuk, melyekben a hit, a ráhagyatkozás, a jövőbe vetett bizalom jelenti a sorskérdések megoldását.

Tanulmányunk első részében *Milyen volt...* című versét elemezzük, vizsgáljuk motívumainak kialakulását. Juhász Gyula egyik aforizmája szerint: „A legtöbb költő azért ír egy életen át, hogy egy verssel halhatatlan lehessen.” A költő persze

mindig az „egyetlen” verset írja, hogy ezekből melyik válik közismertté, azt a közönség ítélete dönti el. Mi a *Milyen volt...*-at választottuk ki az egyetlenek közül.

A tanulmány második részében Juhász Gyula költészetének eszmeköreit vázoljuk föl, bemutatva sokoldalúságát. Lehet, hogy a válogatásból kimaradtak olyan versek, melyeket az Olvasó közel érez magához. A célunk azonban az volt, hogy eligazítást, szempontokat kínáljunk, az Olvasóra bízva valamennyi ösvény bejárását.

JUHÁSZ GYULA KÖLTÉSZETÉNEK ÁLTALÁNOS VONÁSAI

Száz éve jelent meg Juhász Gyula legismertebb verse, a *Milyen volt... A Hét* 1912. január 14-i számában. Ez a szerelméről, Annáról szóló mű a magyar költészet Mona Lisája, tökéletes alkotás. Ismerjük és mégsem, ahogyan a nőket ismerni szoktuk. Az ismeretlenség fátyla, a reneszánsz sfumato a legfőbb jellemzője. Most mégis megpróbáljuk kissé félrehúzni a fátylat, felfedezni a költői, stilisztikai eszközök sokszínűségét. Aztán ismét visszabocsátjuk, mert a költészet titkát teljesen sohasem fejthetjük meg, azt a vers egésze jelenti, Anna, akinek már a neve is nyugalmat sugárzó, maga a szimmetria. Ami ennek a versnek a csodája, az, hogy a szerelemről szól, de mégsem érzélgős. Többet kíván Annától, mint a testi kapcsolat: a hitnek, az ember lényegének a megfejtését, mit jelent egy név, egy szín, a hang selyme, hétköznapi apróságok, melyek életünk értelmét adják. Anna alakja beleolvad a természeti képekbe, mintha Gulácsy Lajos festette volna, ugyanakkor a versben ott van a valóságnak, az epikai hitelnek az a szikrája, mely Arany János szerint szükséges a műalkotás létrejöttéhez.

Am ha Anna lényéből meg is fejtettünk valamennyit, hátra van a kérdés: ki volt Juhász Gyula? Könnyen el szoktuk intézni, Anna képét egész életében őrző, érzelmei által sodortatott egyéniség, impresszionista hangulatok megéneklője. Csakhogy a nagy versek nem így szoktak születni. A költő éles szemű filozófus, ceruzája sebészkés, érzelmei inkább szikék és fogók, azoknak feltétlen ura, arra kényszeríti őket, hogy az egyetlen alkotást szolgálják. Juhász Gyulát balladai, szociografikus hűségű versei és prózai művei alapján a népi írók is elődjüknek tekintették. A szegények sorsát bemutató versei őriznek bizonyos komor költőiséget, mintha sűrített görög tragédiát olvasnánk, melyben a katarzis a társadalmi viszonyok megváltoztatását, igazságossá tételét is jelenti.

Mert Juhász Gyula forradalmár. Forradalmár a költői formákban, és forradalmár témáiban, eszmeiségében. Forradalmi versei erőteljes hangvételében sok elemző külső hatást sejt, pedig erre nem szorult rá, költői eszközeinek dinamikája az ilyen témák megjelenítését is természetessé tette. Témái között feltűnően sok az emberi egyéniségekről, személyekről szóló vers, melyek gyakran apró történeteket tartalmaznak. Versei hangvétele sokszor a drámai dikció hevületéig

emelkedik. Sok színházi tudósítást írt, érdeklődött a drámaírók tevékenysége iránt, de verseiben is megjelenik a drámai megjelenítés, lendület, ez képalkotására, a vers belső fejlődésére is jellemző.

Magyarország Trianon utáni állapotát tekintve elmondhatjuk, hogy Juhász Gyula egész fiatalságát, pályájának kezdetét külföldön töltötte. Tanári működésének, kirándulásainak színhelyei — Máramarossziget, Nagyvárad, Léva, Szakolca, Verecke, Pozsony, Szabadka, a Palicsi-tó — más-más országokhoz kerültek. A városokat, ahol megfordult, verseiben is ábrázolta, egyike volt az utolsó írónak, akiknek megadatott, hogy a Kárpát-medencét kulturális, történelmi és földrajzi egységben lássa. Sokat számít a lélegzetvételnek ez a tágassága: „A Kárpátoktól le az Al-Dunáig” — írhatta Petőfi *Élet vagy halál!* című versében. Juhász Gyula *Trianon* című verse, melyet tanulmányunkban is idézünk, csak egy csöndes kérdést tesz föl: „És van-e még magyar dal Váradon?” A versben semmi sem utal a színes, pezsgő Nagyváradra, a Holnap-antológiára és az ahhoz fűződő barátságokra, Annára, akivel ott ismerkedett meg, a színházi és festészeti élményekre, a kiállításokra, melyeknek szervezésében ő is részt vett, melyekről tudósított. Tudnunk kell minderről, ha meg akarjuk érteni, mit sűrít magába az egyszerű „van” létige. Mert ha nincs magyar dal Váradon, akkor a mi létezésünk is megszűnik, mi sem vagyunk. Trianonról szóló nagy verseiben a drámai hangütés jut érvényre, ezeket a költeményeket korábban kihagyták verseinek kiadásaiból.

De mi lehet megmaradásunk biztosítója? Bizalom a hitben, ráhagyatkozás a tápai Krisztusra, akit az eső ver, éppúgy, mint a falut és az országot, ráhagyatkozás a fekete Máriára, akinek kegyképe és mellette a vers a szegedi ferences templomban található, akinek alakját a századok füstje és pora színezte el, kimondatlanul is megjelenítve történelmünket. Juhász Gyula konkrét programot is megfogalmaz, ekkor a halkság drámai dikcióvá erősödik: tevékeny élet, munka, értékkeremtés — hőst is megtalálja a „vasminiszter” Baross Gábor személyében, a róla szóló verset is idézzük. Szociális érzékenység, a munkásember alakjának megjelenítése, a munka becsületének versbe foglalása — a mai olvasónak Ferenc pápa programja is eszébe jut. Támogatottjának, József Attilának a verseiben ez a képrendszer áradó bőséggel jelenik meg, nem utánpótlásként, hanem a szemlélet, világnézet részeként.

Éles pillantás, filozofikus mélység, szatirikus villanás, a témák bizonyos távolságtartással történő kezelése, műalkotás- és élményi líra egyidejű megvalósítása — ezek a vonások eltérnek a róla kialakult képtől, de a költőt jobban jellemzik. Még valamit hozzátesszünk: bravúrosan használja a magyar nyelvet. Annyira bravúrosan, hogy ezt többnyire észre sem veszik, megállapítják róla, hogy egyes jelzői, szavai váratlanul felragyognak, és hogy nyelve egyszerű. A költészetben azonban még a véletlen sem történik véletlenül, az ösztönösség mögött a gondolati formák acélhálója feszül. Verseiben a nyelv alakulását is nyomon kísérhetjük, költőnk főként a szókapcsolatok, szófajok egymásba játszásának, a mondatstruktúráknak a nyelvújítója. Feladatunk ennek elemzése, megismerése. Ez sokszor

aprómunkát jelent, e nélkül azonban nem törhető fel verseinek kagylóhéja, Juhász Gyula legbonyolultabban gondolkodó és ugyanakkor legegyszerűbb stílusú költőink közé tartozik.

Fő műfaja a rövid vers, de a nagyívű drámai dikció sem idegen tőle. A szonettben, a kétsoros és négysoros strófaból álló versben sokszor logikai konstrukciót valósít meg, ezt bővebben elemzéseinkben fejtjük ki. Juhász Gyula költészetében a gondolkodás formái is fejlődtek. Kedves formája, a szonett, gondolkodását, annak kifejezési formáját is alakította. Ahogyan Grezsa Ferenc rámutatott, ebben a versformában nemcsak a hagyományos rímelést, hanem a sorok számát is szabadon kezelte. Ahol arra szüksége volt, szuverénül bánt eszközeivel. A lényegre figyel, de nem csak az eszmékben, a formában is. A formákat tudatosan kezelte, a szonett fajtáit külön is elemezte

Költői fejlődését egyrészt a témák bővülése jelenti. Az indulás témaköre is széles: vallásos versek, a Biblia alakjainak ábrázolása, a műalkotás líra, szerelmi líra, tájleírás, majd a témakör bővül a realista, szociografikus jellegű versekkel, a háború és a forradalmi mozgalmak is tükröződnek költeményeiben. Az utolsó munkaképes évek nagy összegzéseket hoznak — az emberi élet, szerelem, alkotás, művészet lényegét az Istenhez fordulásban találja meg.

A fejlődés érvényesül költészetének logikájában, stilisztikájában is, jellemző a verseiben használt fogalmak jelentésbővülése. Egyes szavainak, fogalmainak újabb és újabb verseiben kitágul a jelentése, úgy mondhatnánk, ez a költészet egészében megvalósuló amplifikáció, erősítés, bővítés. Az egyes versen belül is megfigyelhető ez — hogyan bővül például a „szőkeség” fogalma a *Milyen volt...*-ban, de hogyan bővül például a „szatír” jelentése a műveltségélménytől Bukosza Tanács Ignác alakjának felidézéséig — mindkét verset hozzuk példánk között. Az ő költői fejlődése olyan, mint a tó vizébe dobott kavics nyomán terjedő hullámok — a világnak egyre bővülő teljességét hódítja meg. Ebben a tekintetben javasoljuk a Benkő László által szerkesztett költői szótár szócikkeinek vizsgálatát.

Költészetét kiegészíti hatalmas publicisztikai munkássága. Ezek az írások a valóság közvetlenségét hozzák eléink, humorral, indulattal, lendületesen ábrázolja korát. Kell ismernünk ezeket az írásokat ahhoz, hogy megértsük, verseiben nem menekült a valóság elől, nem ábrándképeket festett, egyszerűen a stilizálás, absztrakció más-más szintjeit valósította meg. Publicisztikájában gyakran találunk egy nyersebb leírást, novellát, életképet, szatirikus rajzot, mely a versben az elvonatkoztatás más szintjén jelenik meg. Publicisztikája egyébként éppoly komplex alkotásokat jelent, mint versei, többféle műfajt ötvöz. Utalnunk kell egyéb prózai írásaira is, a vidéki környezetet feldolgozó, *Orbán lelke* című regényére, színpadi műveire, dalszövegeire, stílusparódiáira, műfordításaira, melyek egy sokoldalú egyéniséget állítanak eléink. Különösen érdekesek aforizmái, melyek gondolkodásának élességét mutatják, ez a gyors, logikus, csattanóra épített gondolkodás verseinek szerkesztésében, belső logikájában is jelentkezik.

Élete a betegséggel való küzdelemben telt. Ideggyógyintézetekben kezelték, fejfájással, depresszióval küzdött. De még azokban az éveiben is, mikor már alig írt, legjobb alkotásaiban megmaradt a harmónia, a hit, ami azt sugározza, hogy szenvedéseinek volt értelme. Az egész személyiséget kell szemlélnünk, aki képes az életét műalkotássá változtatni, az elmúlóból öröket teremteni. Visszatérő kérdés, hogy nyugtalansága, betegsége mennyire hordozta kora ellentmondásait, azt a feszültséget, mely végül a Monarchia világának pusztulásához vezetett.

Életművének vizsgálatakor gazdag feldolgozásokra támaszkodhatunk. A Péter László által szerkesztett kritikai kiadás tisztázza műveinek sorrendjét, megjelenésük adatait, sok egyéb hasznos információval szolgál. Költői nyelvének szótárát Benkő László szerkesztette — a könyv tudósi alapossággal vezet bennünket végig a versek világán, feltárva a szavaknak, fogalmaknak a költő által használt és megteremtett jelentéseit. A szótár 12 ezer szócikket tartalmaz. Juhász Gyula szókincsének összesítésekor figyelembe kell vennünk prózai műveinek nyelvezetét is, erre gondolva mérhetjük fel, hogy látszólag egyszerű költői nyelve mekkora óceánból merítette a legpontosabb kifejezést. „Faubourg St. Leopoldstil (Magyarán: *Nyelvkeverék*)” című cikkében a következőképpen ír: „Két dolgot tanuljanak meg az új stílus főképviselői. Egyik az, hogy a magyar szépprózának vannak hagyományai, van fejlődése, természetes és történeti, mint mindennek a világon: a másik az, hogy a nyelv olyan instrumentum, amelynek *ellenére* hegedülni nem lehet. Mikes stílusa más, mint Faludié, Jókaié, mint Tóth Béláé, de ki meri tagadni, hogy mind tősgyökeres *magyar*? Vörösmarty nem úgy teremtette meg a költői nyelvet, hogy — megteremtette! Tanulmányozta a régi nyelvet, népi nyelvet és követte magyar ösztönét. ... Igazán megdöbbenő, hogy megdolgozza egynémely hazai szerző a nyelvet. Másodrendű dolognak véli, ügyet se vet rája. A régi erős, színes, formás költői nyelv elerőtlenült, megfakult, formátlanná lett, frázisok és sablonok párisi áruházává” (*Tűz* [folyóirat], 1905. április 20-i szám). Ezek a sorok a tudatos nyelvművészt állítják elénk.

Szeretnénk bemutatni a formaművészt, aki nem marad el a *Nyugat* más költőinek stílusbravúrijaitól. Egyszerűsége látszólagos, a formák fölényes kezelését jelenti, a *Milyen volt...* ebből a szempontból is kiemelkedő alkotás, egész költészetének aranykulcsa. A stilisztikai alakzatok rokonak a logikai képletekkel — ennek a tételnek az igazságát a latintanár Juhász Gyula költészete is bizonyítja. Költészetének jellegzetessége, hogy nagyon sok személyiségről írt verset, alakjaiból a művészettörténet, a magyar történelem és irodalom arcképcsarnoka rajzolódik ki. Drámai alkotóművészet, ahogy egy-egy arcot, sorsot, műalkotást versbe emel. A *Milyen volt...* is ilyen, a költői képek suhanása a vers végére megszólalássá erősödik.

A „MILYEN VOLT...” FORRÁSVIDÉKE

A vers létrejötte

Milyen volt...

Milyen volt szőkesége, nem tudom már,
De azt tudom, hogy szőkék a mezők,
Ha dús kalással jó a sárguló nyár
S e szőkeségben újra érzem őt.

Milyen volt szeme kékje, nem tudom már,
De ha kinyílnak ősszel az egek,
A szeptemberi bágyadt búcsuzónál
Szeme színére visszarévedek.

Milyen volt hangja selyme, sem tudom már,
De tavaszodván, ha sóhajt a rét,
Ugy érzem, Anna meleg szava szól át
Egy tavaszról, mely messze, mint az ég.

Juhász Gyula 1911. szeptember elején érkezett Szokolcára, ahol a királyi katolikus főgimnáziumba kapott segédtanári kinevezést. A *Milyen volt...* 1912. január 14-én jelent meg. *A Hétben*, *Örökség* címmel. Megszületése a megjelenés alapján 1911. december végére, vagy 1912. első napjaira tehető. A verset az 1914-ben megjelent *Új versek* kötet tartalmazza (KK 2: 7 427).

A vers alapélménye: Juhász Gyula Nagyváradon megismerkedett Sárvári Anna színésznővel, akire költészete egész fényességét rávetítette. A költő 1908. február 13-án érkezett Nagyváradra, 1911 tavaszáig tanított a premontreiek gimnáziumában. Sárvári Anna 1908. őszén került Pécsről Váradra, ahonnan 1909. szeptemberében távozott. Juhász Gyula először színházi tudósításaiban írta le Anna nevét, első Anna-verse Péter László szerint 1908 októberében jelent meg. Az Anna-élmény sok tekintetben elvonatkoztatás, absztrakció, az Anna-versekben Juhász Gyula költészetének sok más motívumát, gondolatkörét lelhetjük föl. A *Milyen volt...* jóval több, mint egy szerelmi élmény megfogalmazása: olyan összefoglaló vers, mely gondolati, filozófiai szempontból is jelentős. Nem vagyunk hozzászokva ahhoz, hogy egy könnyed, dalszerűnek tűnő versben ilyen tartalmakat keressünk, pedig sok esetben éppen a könnyedség utal a gondolati tartalom kiérleltetésére, erre példaként Csokonai költészetét idézzük. A versben jelen van a költő korábbi teljes élményvilága; ezeket a szálakat is megkíséreljük kibontani, szem előtt tartva, hogy a vers mindig megőriz valamilyen többletet, melyet csak a költő fogalmazhat meg, csak a vers egésze közvetíthet.

Mária-élmény

A Szakolcára érkező Juhász Gyulát Mária fogadta. A költő szeptember nyolcadikán, Kisasszony napján, Mária születésnapján nyilván más zarándokokkal együtt, felkereste a Szakolcától pár kilométerre, a Rohatec nevű falucskába vezető országút melletti kápolnát, találkozott az oltár Mária-képével. Élményéből mindjárt vers született, *A rohateci Máriához* címmel. A vers először a *Vasárnapi Újság* 1911. október 15-i számában jelent meg, a kritikai kiadás szerint ez a költő első szakolcai verse. (KK 1: 307 517) A vers — együtt a *Milyen volt...*-al a kolozsvári *Páosztortűz* 1922. szeptember 9-i számában is megjelent, a költő téves halálhíre alkalmával. Reményik Sándor, aki akkor a *Páosztortűz* főszerkesztője volt, a következőket írta: „Juhász Gyulát, a költőt azon a versén át ismertem meg és szerettem meg végtelenül, amelyet mostani számunkban, e megemlékezés előtt közöltünk: A rohateci Máriánál. Egy régi, csöndes délutánon, ősz elején, mikor nagyon mélyen kékek voltak a gyalui havasok, fedeztem fel a *Vasárnapi Újságban* ezt a felejthetetlen zengésű strófát: „Morva határ és szeptemberi táj, / Oly kékek a hegyek. / Szívemben orgonál ma, ami fáj: / Máriához megyek.” Csöndesen ismételtetem magamban, — és azóta nem volt ősz, és nem láthattam őszi kék hegyeket, őszi eget úgy, hogy ne ünnepelte volna bennem folytonos feltámadását ez a vers, és szomorúan-szép győzelmét rajtam ez a szuggesztív erejű első strófa.” Végigkövethetjük a Mária-kép által keltett élmény útját: Juhász Gyula verse a *Vasárnapi Újság*on keresztül eljut Reményik Sándorig, aki egy évtized múlva felidézi az olvasás pillanatát, az élmény erejét. Ekkor már Rohatec is, a gyalui havasok is más-más országhoz kerültek, de ez a kékség, Juhász Gyula palettájának kékje ma is összekapcsol tájakat és népeket. Érdekes az is, hogy a két vers egymás mellé került, hangulatukban, színeikben, eszmekörükben valóban összetartoznak, megszületésüket csupán pár hónap választja el. Reményik Sándor, a költő-szerkesztő úgy választott, hogy a szerkesztés maga is kihangsúlyozta Juhász Gyula költészetének lelki tartalmait.

A rohateci Máriánál

Morva határ és szeptemberi táj,
 Oly kékek a hegyek.
 Szívemben orgonál ma, ami fáj:
 Máriához megyek.

Ó idegeni, boldog Szüzanya,
 Te fekete-fehér,
 A születésed napja ez a nap
 S szívem már nem remél.

Idegen tájak gyermeke vagyok,
De hozzád jöttem én,
A glória, mely fejedem ragyog,
Ragyogjon ma felém.

Elhoztam ime, szüz Virág, neked
E táj virágait,
Kései, őszi mind, színükveszett,
De szívem is avitt.

S nem kérek én, költő és idegen,
Tőled már földi jót,
Csak engedd, hogy törött tekintetem,
Mely fényeket ivott,

Rajtad legeljen, mint hives patak
Vizén a szarvasok
S lehessen egykor én, fáradt gyerek,
Vidám és bölcs halott.

A *Délmagyarország* 1918. november 10-i számában jelent meg Juhász Gyula *Szakolca* című emlékezése, melyben a vidékhez fűződő érzéseiről vall: „És mi van az én kis hónapos szobámmal, ahol az ágyam fölött a rohateci Mária képe függött, egy örökre elvirult nyár hervadt virágaival, ahol az asztalon versek születtek, új énekek a végekről és Annáról, aki messze ment, halálról és szerelemről, e két rejtelmes nővér-ről és az életről, amelyet akkor nagybetűvel írtak és amelyet én reménytelenül és halálisan szerettem, Istenem!...” (Benkő Andrea, i. m. 54. l.)

Vallásos versei éppen Szakolcán szaporodnak meg, ahol módja van az elmélyülésre. Az utolsó versszak Szenczi Molnár Albert Béza-fordítását juttatja eszünkbe — 42. zsoltár: „Mint a szép hives patakra / a szarvas kívánkozik / Lelkem úgy óhajt Uramra, / és hozzá fohászkodik.”

Szakolcai emlék

Pösze cseléd, kis tót leányzó
— Mint ódon morva oltárképeken —
Loholva ment ki a végállomáshoz,
Hogy estvére otthon legyen.

De a vonat — ó sorsunk gyorsasága —
Már vigan füttyent és eloldalog,

Ancsa tótul kérdezte: Moravába
Lekéstem már a vonatot?

Belenéztem nedves kökényszemébe,
Mely tágranyilt és kérőn ráammeredt
És láttam benne nagy, bús messzeséget,
Magát a mély, kék végtelent!

A *Szakolcai emlék* először 1912. április 21-én jelent meg az *Új Időkben*. (KK 2: 15 432)

Juhász Gyula elfogadja a hitet, a vallást, épít a hagyományokra, egyszerűsége erőteljes hangvételt jelent. Anna mellett meg kell emlékeznünk tót ikertestvéréről, Ancsáról, aki Szakolcán szegődött el Juhász Gyula költészetébe. Az idealizált mellett ott van a profán, az Anna-Ancsa név kettőssége szójátékszerű, kicsit humoros is, az Ancsa-versek hangvételükkel kiegészítik az Annáról szólókat.

Ugyanaz a kékség csillan itt meg, mint amely Reményik Sándornak is feltűnt. Habár ez a vers a *Milyen volt...* után keletkezett, ugyanabba a hangulatkörbe tartozik. Az elvonatkoztatás széles ívű, a konkrét élménytől az oltárképek kékségéig terjed. A költő nem mondja ki, de a kékség Máriát idézi, a kökényszem és a végtelen színe egybeolvad. Az absztrakció hasonló a *Milyen volt...*-hoz, ahol Anna szemének kéksége az őszi égboltban nyílik ki. A „régimorva oltárképek” pedig a rohateci templom képét is idézik, felvillantva az Anna-versek, így a *Milyen volt...*-nak szakrális hátterét.

A vers csak témáját tekintve egyszerű. Vegyük csak közelebbről szemügyre az asszonánocokat: „tót leányzó — végállomáshoz”; „kökényszemébe — messzeséget”. A felelőben mássalhangzó áll az utolsó magánhangzó után, ez az asszonánc ritkább formája, távoli csengése különös jelentéstartalmat hordoz, oltárképek távoli derengését, a kis tót cseléd szemének rányílását az életre, a költő érzelmeit. Az igék humoros, hangulatfestő szavak, a vonat megszemélyesítve elodalog, látjuk, ahogy lassan fut ki az állomásról, Ancsa mégsem érheti el. Az „estvére” nyelvjárási változat, már Ancsát idézi, aki tótul kérdez, mert ez az anyanyelve, és most borzasztó dolog történt vele, lekéste a vonatot. Az első versszakban az „oltárképeken — otthon legyen” rímekben a felelő sűrít, miközben két eltérő magánhangzó duplázását valósítja meg. A hívóban két idegen magánhangzó van, az „á” és az „é”, az élőbeszédet, még Ancsa szavajárását is idézve.

Coronatio

Annának vig bukását, könnyü vesztét
Jelentik gyászos pósták néha nékem,
Hogy elsodorták tőlem ködös esték
S rózsák között botorkál vig vidéken.

Annának vig bukását nem sirattam,
Mert Annát nékem nem lehet siratni,
Annának én örök száz kincset adtam,
Min nem győzhetnek a pokol hatalmi.

Szépség, szüzesség, ifjuság virága,
Mint tépett párta, hullhat föld porába,
Örökkön él én édes, büszke, drága,
Mennyei mély szerelmem ciprusága.

Annának már a koronája készül
Aranyból és gyémántból szüz egekben,
Ő nem szédülhet már le semmi égből,
Anna örök, mert Annát én szerettem!

Az, hogy a Mária-kép és Anna lélekbeli képe hogyan fonódhat egyetlen verssé, mutatja *A Hét* 1912. február 18-i számában megjelent *Coronatio*. (KK 2: 8 428)

A katolikus liturgia szerint Máriát angyalok vitték a mennybe, és ott megkoronázták, ezt a jelenetet több festmény is ábrázolja. A vers mutatja Juhász Gyula Mária-tiszteletét. A *Milyen volt...* utolsó két sorában Anna szava egyetlen tavaszról szól át, mely messze, mint az ég. Figyeljük meg, hogy a versben milyen gazdagon áradnak a jelzők. A *Milyen volt...*-ban a jelzők használatában is visszafogottabb. A harmadik versszakban érdekes az „r” alliterációja a szavak belsejében: „virága — porába — drága — ciprusága”. A negyedik sorban az „r” a felelőben a visszafelé számítva harmadik szótag élére kerül, a következő „u” magánhangzóval megnyújtva a rímet. A rím variációjában nemcsak a magánhangzók, hanem a mássalhangzók egyezése is számít. Az első versszakban a második és negyedik sor rímében: „néha nékem — vig vidéken” a hívóban az „n”, a felelőben a „v” alliterál, eltérő mássalhangzók, de a kettőzés ritmusa kiegészíti a magánhangzók egyezését. Ezek a távoli összecsengések jellemzői Juhász Gyula költészetének. A „rózsák között botorkál”, „vig bukását” oximoronszerű ellentétet foglal össze, sejtetve Anna sorsát.

Profán litánia

Tünt Anna, aranyház,
Te drága csoda,
Elefántcsontmivü
Boldog palota.
Tünt Anna, te tünde,
Te édeni kert,

Ahonnán örökre
Sors kardja kivert.

Tünt Anna, menyország,
Thulén tuli táj,
Kire messze, mélyben
Gondolni be fáj!

Mindent, ami kincses,
Ugy hordok eléd,
Urnője elé mint
Rabszolga cseléd.

S te fönn, szoborárván
Trónolsz, te örök,
Mint dór templomok ormán
Merev, isteni nők!

A *Profán litánia A Hét* 1912. április 7-i számában jelent meg először, az *Új versek* kötet is tartalmazza. (KK 2: 10 429)

A tudós költő, a poéta doctus minden dallamot le tud játszani, ezerféle hangszerre van. A madártan tudósai szerint egyetlen madárfüttyben is rengeteg dallam fonódik össze, csak a mi fülünk számára túl gyorsak, nem tudjuk elkülöníteni őket. Juhász Gyula költészete is ilyen: úgy mondják, rejtőzködő, pedig esetleg csak több figyelemmel kellene olvasnunk.

A költő jól ismeri a Mária-litániák hangvételét. A „Tünt Anna, menyország” a *Milyen volt...* záró képével rokon. A vers arany csillogása, a dór oszlopok az ókorról és a reneszánszról szóló verseit idézik. A Mária-élmény összekapcsolása az Anna-szerellemmel tulajdonképpen nem profanizáció, a földi világot emeli föl, találja meg annak mélyebb értelmét. Anna-szerelem, hit, műveltségélmény kapcsolódik itt egybe. A fenti versek megszületéséhez kétségtelenül hozzájárult a szakolcai környezet, az ottani Mária-élmények, egy másfajta kultúra megismerése. Az előző vershez hasonlóan, itt is megfigyelhetjük a gazdag jelzőhasználatot. Metaforák és hasonlatok jelennek meg, a hasonlatokban pedig ott van a „mint” kötőszó: a *Milyen volt...*-ban a költő Anna tulajdonságait és a természeti képeket párhuzamba állítja, elhagyja a hasonlóság jelölését a „mint” kötőszóval, a hasonlat így metaforikus, jelzőhasználat is puritánabb. Az utolsó versszakban az „árván — ormán” rímekben az „á — o” mély hangrendű, rokon magánhangzó, egyéb tulajdonságaikban azonban eltérnek, ezzel a távolságot érzékelteti. Érdeemes figyelni a „Tünt Anna” háromszoros sor eleji ismétlésére és a mássalhangzó alliterációkra is.

Imitatio Christi...

Mint magányos veréb a szürke porban,
Szürke betűkben élek én magam,
A napot nem nézem, csak áldozóban,
Áldozó napnak szép bánata van.

Mint Terézia szerelmed nyilától
Tested sebét viselte boldogan,
A vágy nyilát úgy hordom én s a távol
Honvágya fáj örökké, ó Uram!

S az ó irások és az új sirások
Fölött álmodom színes tömjéne ég,
Ez élet minden bája veszve rég.

Már várnak a nem ismert tartományok,
Az új egek, az új dimenziók,
Hol e holt szív ismét vérezni fog!

A vers először a *Nyugat* 1909. augusztus 16-i számában jelent meg, az *Új versek* kötet is tartalmazza. A kritikai kiadás szerint a vers Kempis Tamás művének (*Krisztus követése*) címét viseli. Az első sor ugyancsak Kempis-idézet. (KK 1: 222 471) Jól tükrözi azt a gondolkodást, mely Juhász Gyula nem vallásos témájú verseinek is a hátterét adja.

Műveltségélmény

Juhász Gyula költészetének különösen első időszakában nagy szerepet kaptak a történelmi korok, az ókori görög és római kultúra, a reneszánsz művészete. Sok alkotása szól a magyar történelemről, irodalomtörténetről. Ezek a versek nem egyszerűen könyvélményeket dolgoznak föl, valószínűleg tanáraihoz, egyetemi előadásokhoz, előadókhoz, tehát személyekhez is kapcsolódnak, az irodalom közös átéléséhez, vitadélutánokhoz. A történelmi korszakokat verseiben legtöbbször személyeken, írókon, művészekén keresztül ábrázolja, ez már a valóságot kutató publicista szemléletmódja is. A gondolkodás története, a művészettörténet, az irodalom az ő számára egyidejűséget jelent, egyszerre barátja az igazságot kereső Szókratész és a filozófia lényegét, az ismeretelméletet kutató egyetemi diáktársa, Zalai Béla. Az egyetemre ellátogató, filozófiai vitákban részt vevő Prohászka Ottokárról visszaemlékezésében, publicisztikájában írt, a későbbi püspök egyéniségéből a fegyelmet emelte ki, ami saját versalkotásának, szonettjeinek is a sajátja. Sok alkotó sorsát hasonlónak érzi a

magáéhoz — a másban történő tükrözés, megnyilvánulás, alakítás mindig is a művészet nagy témáihoz tartozott. Hordoz ez bizonyos rejtvényt, a hasonlóság észrevezését, felfedezését.

A reneszánsz műveltségelmények Szakolcára kerülésekor különös módon elevenedtek fel. Várnai Janka színésznőnek 1911. október 14-i, rohateci keltezésű levelében írta: „Gioconda költője Morvaország határából üdvözli a legszebb és legcsodásabb színészeleányt, akit a sors elébe hozott.” Vajon miért hangsúlyozta, hogy verset írt Leonardo festményéről? Juhász Gyula Szakolcára érkezése egybeesett azzal, hogy augusztus végén a párizsi Louvre múzeumból egy olasz hazafi ellopta a Mona Lisát. A festmény két év múlva került meg, az olasz állam visszaszolgáltatta Franciaországnak.

Gioconda

Hol szürke gótívek pállott homálya
Szomorkodik a hosszú folyosón
És délben a nap tétova világa
Csak haldokolva és fázón oson,
A siralomvölgyének e vidékén
Élt, hogyha élet ez: virrasztani
S imádkozni a magány menedékén,
Élt Fra Filippo. Voltak álmai,
Mert álmok híján holt leány a lélek.
— Ó álmok, jól ismerlek titeket,
Vigiliákon szálltok mint kísértet
A szívbe, mely szűz, árva és beteg. —

Fra Filippo színek költője volt
S a zárda árnyán a sok szürke folt,
Mely gótívek közt nyúlt az éjszakába,
Keze nyomán lassan virulni kezdett.
A szürke falra szállt száz méla álma,
Az Úr, az angyalok, a Szűz, a szentek.
Halovány színek, mint klastromi kertben
A liliomok sápadt színei,
Ó de színek, s a tompa szürkületben
Virultak, s titkot sugtak mind neki.

Szeged

1923

Gábor Ándor

Juhász Gyula

Juhász Gyula
(A Petőfi Irodalmi Múzeum fényképtárából)

Az Úr a mennyezet kéklő mezőin
Örömmel nézte: ime a világ,
Hozzá esengtek az ívek redőin
A mély kórusból a litániák.
Mária, a titkos értelmű rózsa,
Szőkén, szikáran nézte gyermekét
S a vértanuk és szűzek légiója
Epedve látta az Úr szent egét.
Fra Filippónak ez vala világa,
Melyet saját képére alkotott,
A föld csak cella, és igaz hazája
Az arany menny, hol élnek boldogok!
De egy napon — ó jönnek napok néha —
Mikor szívünk, a nyugodt és a méla,
Úgy ver, akár a riadó dobok
S mint egy világnak szíve, úgy dobog:
Egy napon idegen jött messze tájról,
Talán Rómából, talán Umbriából,
Gioconda jött, miként ha keretéből
Kilépne, Lionardo remekéből.
A homlokán rubintos aranyék,
Szemében a titok. Az ajka ég,
S rejtelmes mosolyával szólni kezd:
Bánatos álmok, ó ki festi ezt?
Fra Filippo remegve meghajol
S a távoli hercegnő ajka szól:
— Művész, ki élsz az éjben és a mélyben
S nem álmodtál még asszonyról, babérról,
Mily nagy lehetnél, ha komor sötéten
Nem hullna rád a szomorú középkor!
Lásd, túl e klostrom és e völgy homályán
Rég reggel ég és boldog nap nevet,
Paloták törnek égbe és szivárvány
Színével új művészek festenek.
Az élet édes és dús lakomáján
Terülnek ékes és új asztalok,
Örömet hirdet a kép és a márvány
S a vén nap új csodákon andalog.
Ó nézz szemembe: szép és új öröm
Ragyog belőle, mert öröm az élet,
Minek a halvány égi fényözön,
Míg szemünk földi vágy tüzében éghet?

Ó nézz ajkamra: talány és titok,
De egy csók minden értelmét megadja.
Csóktalanok a szegény martirok,
Ó nézz reám és nézz a szent tavaszra!

Fra Filippo csak rámeredt sötéten,
Jövő tüzei égtek nagy szemében,
Jövő igék remegtek ajakán:
Ó élet, szépség, tavasz és talány!
Lassan elindult és előtte lejtett
A távoli hercegnő, lépte tánc,
Fra Filippo ment. Hívta, hitegette
Az aranyos és selymes Reneszánsz!

Juhász Gyula *Gioconda* című verse először 1910. január elsején jelent meg a *Szegedi Híradó*ban, tehát már az Annával történt megismerkedése után. A verset 1911 szeptemberében aktualitása miatt több lap is újraközölte. (KK 1: 243 483). Az újraközlések felidézheték a költőben a reneszánsz világát, korábbi verseinek hangulatát — az újságok címlapján a múlt élővé, napi témává alakult. A költő-publicista számára ez inspiráló élményt jelenthetett, éppúgy, mint a Mária-élmény, a morva oltárképek. A reneszánsz festményeknek is gyakori témája volt Mária Jézussal, a születés misztériuma már az áldozatot, a Húsvétot is láttatta Mária komoly vonásain. A vers sok életrajzi vonást hordoz: a zárda leírása, a művészet csábítása Juhász Gyula személyes élménye, a váci noviciátust idézi. Az, hogy egy festő alakjában ábrázolja saját magát, a művészet egyetemességét jelzi, számára a képzőművészet, a reneszánsz, és a jelen kiállításai, művész-barátai ihlető forrás voltak.

„Fra Filippo színek költője volt” — írja a versben. A szókép szinesztézia, a színek és a szó, a látás és a hallás összekapcsolása, utal a költő képzőművészeti érdeklődésére. A színek, a szürke, az arany, a kék, a selymes mind megtalálhatóak, készül a festőpaletta, melyből a *Milyen volt...*-at fogja kikeverni, amelyről a verseiben gyakori szürke hiányozni fog, habár hozzá kell tgyük, hogy a szürke a költeményeiben egyáltalán nem egyhangú vagy unalmas, sokszor inkább az a forrás, melyből a többi szín létrejön. A vers egy kis jelenetet ír le, a színek dinamizmusa mellett ott van a cselekvés dinamizmusa. A reneszánszot egy női alak jelképezi, akiben testet ölt egy művelődéstörténeti korszak. Ezáltal viszont a rejtélyes hölgy absztrakcióvá, jelképpé válik — Annának is hasonló lesz a sorsa.

1909-ben keletkezett Giorgone című szonettje: „A képeiden arany s bíbor álmok, / Szőke hajak és világos selyem”, „A szemek kékje és az egék kékje” — ezekben a sorokban a *Milyen volt...* teljes színpalettája megtalálható, az utóbbiban azonban már nem szerepel az arany és a bíbor, a jelzők egyszerűbbé válnak. Beato Angelico című versében „Rügyezni kezde a koratavasz” — a reneszánsz festő alkotásaiból a tavaszi megújulást emeli ki, ami a *Milyen volt...* csattanója.

Mátyás királyról szóló, korábbi verse mutatja, hogy a reneszánsz élménye a magyar történelemhez, művelődéstörténethez is kapcsolódik.

Az *Örök Beatricének* című költemény a gyermek Dante és Bice, azaz Beatrice találkozását beszéli el: „Hol van Bicének szőkesége, hol van?” Dantét Beatrice kíséri paradicsombeli útján — egy Annához hasonlóan idealizált, elérhetetlen nőalak. Erre a világirodalmi motívumra mindenképpen gondolnunk kell, mikor Anna-verseit vizsgáljuk. Gulácsy Lajosnak, festő-barátjának is kedvelt témája volt Dante és Beatrice.

Gemmák és hermák

Néha ódon gemmák és aranyivü hermák
Dekadens cézárának érzem magam s fejem
A borostyánt kívánja, mely drága ünnepen
Mámort csitit, mig zöldje álmatagon pereg ránk.

Ódon gemmákon én magamra rátalálok.
A fáradt, nagy szemek, a keskeny szájak éle
Vágyak nélkül merednek a hádeszi sötétre.
Ó régi rokonok, ó utolsó cézárok!

Ki voltam én? Talán a legutolsó voltam,
Ki Numa birtokán pár évig haldokoltam,
Virgilius versét olvasva holdas éjen

S Plátó utópiáján gondolkodtam borongva
Lonckoronás hegyek hűs, harmatos tövében
S reménytelen szemekkel néztem szűz csillagokra.

A vers először a *Nyugat* 1909. április 16-i számában jelent meg. (KK 1: 214 467) Gemma: metszett drágakő. Herma: rövid, négyszögletes oszlopon nyugvó mell- vagy fejszobor.

A költeményt az *Új versek* kötet is tartalmazza. A vers személyes jellegű: Juhász Gyula az, aki Vergiliust olvas, Plátó utópiáján borong, magára öltve egy régi cézár köntösét, mert a költő fejedelem és cézár a maga világában.

A magyar táj színei

Juhász Gyula az olasz reneszánsz színpalettáját keverve is a magyar tájak festője marad. A *Milyen volt...*-ban megjelenő szóképek, jelzők már Szokolca előtt

készülődnek, úgy csiszolódnak a különböző témájú versekben, mint a patak kavicsai. Egyik korábbi versét idézzük:

Nyár

A távol csillagok oly szőke fénnel égnek.
(Annára gondolok, ki szőke s messze rég.)
Kaszálók illatát üzenik esti rétek.
(Annára gondolok, emléke enyhe, szép!)

A nyár ragyog, lobog. Pipacsosok a rétek.
(Annára gondolok, ó én letünt nyaram.)
Őszünk be közeleg, falevél földre téved.
(Annára gondolok és siratom magam!)

A vers a *Független Magyarország* 1910. július 17-i számában jelent meg. „E versben először bukkannak föl a *Milyen volt...* című közismert Juhász-verset annyira jellemző képek és hasonlatok.” (KK 1: 268 498)

A versben a magyar tájra ismerhetünk, melyet Juhász Gyula pár ecsetvonással nagyszerűen tudott ábrázolni. Annának ugyanakkor nővérei a reneszánsz nőalakok, a *Milyen volt...*-ban egymásba csillannak a szőkeségek. A *Milyen volt...* és a *Nyár* közös szerkesztési elve, hogy a hasonlatokat nem fűzi össze a „mint” kötőszó, a képeket a költő egymás mellé állítja, mélyebb azonosságuk fejeződik így ki. Utalunk az impresszionista festmények témáira, színvilágára, a nagyváradi és pesti kiállítások élményére. A *Milyen volt...* festőisége onnan való, ahol a ritmusban még egy a festészet és a költészet, a tehetség iránya dönti el, hogy a látomásból vers vagy festmény lesz. De a költő is érezheti a színek ritmusát, és a festő is érzékelheti a színek összhangjának áradó dallamát, ihletünkben közös a ritmus, mellyel a világ jelenségeinek összhangját fejezik ki, teremtik meg. Juhász Gyula egyébként kitűnően rajzolt, ez is segítette a festmények értelmezésében. A ritmus tiszta formája a zene, ilyen témájú versei is vannak.

A képzőművészet iránti érdeklődése kiterjedt a kortárs impresszionista festészetre is. Budapesten és Nagyváradon kiállításokat látogatott, Nagyváradon részt vett a szervezésükben. Gulácsy Lajossal személyes barátságot ápolt, a festő alakja versben is megjelenik.

Tájéleíró költemények az Új versek kötetben

Tiszai csönd

Hálót fon az est, a nagy, barna pók,
Nem mozdulnak a tiszai hajók.

Egyiken távol harmonika szól,
Tücsök felel rá csöndben valahol.

Az égi rónán ballag már a hold:
Ezüstöseket a tiszai hajók.

Tüzeket raknak az égi tanyák,
Hallgatják halkán a harmonikát.

Magam a parton egymagam vagyok,
Tiszai hajók, néma társatok!

Ma nem üzennek hívó távolok,
Ma kikötöttünk itthon, álmodók!

A *Tiszai csönd* először *A Hét* 1910. október 2-i számában jelent meg. (KK 1: 273 502)

Logikai szerkezet: A vers statikus kép, mégis csupa belső feszültség, dinamika. A kétsoros strófa Juhász Gyula kedvelt versformája, filozófiai, logikai szerkezet. A sorok szembeállítására párhuzamos szerkesztésre, fókuszra, ellentét kifejezésére ad lehetőséget. A logikai szerkezet alakulása a *Milyen volt...* struktúráját is előkészíti, ott, mint látni fogjuk, a logikai alakzat háromtagú, van egy összefoglaló harmadik tétel is. A *Tiszai csönd*-ben sorpáronként a természeti képek és az ember által alkotott világ kapcsolódik össze. A hasonló képeket a „mint” kötőszó nélkül állítja egymás mellé, ez a *Milyen volt...*-ra is jellemző lesz. A hasonlóság így elmosódottabb, de mélyebb. Az első strófában a megszemélyesített est és a tiszai hajók párhuzama jelenik meg. A második strófában a sorrend felcserélődik, az első sor az emberi, a második a természeti világ, finom tükörkép alakul így ki, ahogy a világ a Tiszában tükröződik. A harmadik strófában a természeti jelenséget, a holdat igével jellemzi, „ballag”, a tiszai hajók minőségjelzőt kapnak. (Ez már a Juhász Gyula által alkotott harmónia. A vers alapélményeül szolgáló publicisztikájában megjegyzi, hogy a harmonika modern kuplékat játszik.) A negyedik versszak időmértékes ritmusait hármas „h” alliteráció egészíti ki, a harmónia tökéletes. Ebben a kétsoros strófákból álló versben a párhuzam, az ellentét, a bővítés úgy olvad egybe, mint a Tiszán csillanó hullámgyűrűzések. Az utolsó két strófában, a vers lezárásában megjelenik a költő, ez objektíváció is, akár a *Magyar táj magyar ecsettel* című vers befejezése. Mintha egy festő festené meg önmagát, ahogyan a tájat festi, ez már ismeretelméleti, filozófiai nézőpont.

Stilisztikai eszközök: A tiszai hajók mozdulatlanok, de ezüstös színük esemény, történés. A megszemélyesítések emberközelivé teszik a természetet, a csillagok

közelebb húzódnak a végtelen távolából, hogy meghallgathassák a harmonikaszo-
szót. A kétsoros strófák soronként párhuzamos szerkezetet képviselnek. Az első
strófa első sora az est, természeti jelenség, amely egy metaforában pókká válto-
zik. A világot a művész hozza létre, a tájat a vonatkozási rendszerek finom pók-
hálója szövö át, a művészi alkotás kissé bizarr, de találó szimbóluma ez a pók, az
alkonyati nap alakjára, fényére, sugaira is emlékeztet. A második sor az ember
alkotta hajó, amely mozdulatlanra dermed a hálóban. A következő strófa első
sorában az „egyiken távol harmonika szól” szó szerkezet nem is olyan egyszerű.
Az „egyiken” határozóragos határozatlan névmás, utána toldalék nélkül áll a „tá-
vol”, melynek jelzői és határozói árnyalata is van. A harmonikaszóra tücsök felel,
a természeti és az emberi világ párbeszédet folytat, összhangban van. A tücsök-
zene Szabó Lőrinc költészetében kórossá alakul — vajon mennyi szerepe volt
ebben a költő-barát Juhász Gyulának? A harmadik strófa első sora a hold meg-
személyesítése, a „róna” Petőfi kedves szava, az égi róna Petőfi verseinek végte-
lenét, a magyar költészet távlatait is idézi. A második sor az ember alkotta hajók
ezüstje, ahogy a tücsökszó és a harmonika hangja eggyé vált, úgy olvad egybe a
hold és a hajók színe. A képsor párhuzamos, a hajók mintha a holdra is hasonlí-
tanának, mintha a lenti világ a föntinek a tükörképe lenne. A negyedik strófa első
sora a csillagok megszemélyesítése, metafora, a tüzeket az „égi tanyák” rakják, az
alakzat szinekdoché. A második sorban a „h” hármas alliterációjával ismét fel-
hangzik a harmonikaszó, melynek hallgatója is akad, a versnek cselekménye ala-
kul. Az ötödik strófa a költőt és a tiszai hajókat állítja párhuzamba. A hasonlatot
itt a „néma társatok” szókapcsolat fejezi ki, a „néma” a hajóknak és a költőnek is
jelzője.

A vers keletkezése — publicisztika és vers: Hogyan keletkezik a vers, a versbeli el-
vonatkoztatás milyen kapcsolatban áll a valósággal? A kritikai kiadás szerint a
Szegedi riportok. A ráctemplom mellett című, a *Szeged és Vidéke* 1910. július 22-i szám-
ban névtelenül megjelent publicisztikai írásnak Juhász Gyula a szerzője: „De
azért és éppen ezért a magányos és melankolikus természetű ember szívesen jár
most errefelé, a pusztulás és elmúlás utcáiban. Kivált holdas estén, amikor a Ti-
szán megzendül a harmonika. Mert ez errefelé a zeneszerszám. A slegeken (így
hívják magyarán az uszályhajót) harmonikáznak ábrándos vízi emberek, de nem
ám holmi magyar népdalt vagy szomorú nótát, hanem igenis új dalt, pesti kuplét.
Ujjé, a ligetben nagyszerű. A szemlélődő alig hisz a füleinek, pedig így igaz. A
kultúra bizony elhatol szárazon, vízen és elviszi aranyát és rongyait egyaránt. (De
különösen a rongyait és a kuplét viszi el.) Még gramafont is lehet hallani az egyik
sleppen, amint valaki komikus énekel belőle és a lármás, rikácsoló géphang vé-
gigsívít a holdfényben némán ballagó nagy vízen, egészen a túlsó fűzesek aljáig.”
(KK 5: 366 658)

A realista publicisztika előkészíti a versbeli absztrakciót. A két leírás összeve-
tése mutatja Juhász Gyula alkotói módszerét, látásmódját, melytől nem idegen a

valóság képeinek nyersebb és kritikusabb leírása. Ez adja költeményeinek „epikai hitelét”, versei sokszor az absztrakció más fokát képviselik, de versbeli szemléletmódjától sem idegen a realista leírás, ezt az *Új versek* több darabja is mutatja. Azonban egyes verseiben, és ez az Anna-versekre is vonatkozik, a létértelmezés elvontabb síkja jelenik meg. Nem arról van szó tehát, hogy Juhász Gyula egy elvont világba menekül, a publicisztikában megírt hétköznapi jelenségeket sokszor az elvont gondolkodás szintjén értelmezi. Természetesen nem az egyes publicisztikai írások megverselésére kell gondolnunk, a kapcsolat összetettebb, a vers többféle élményből fakad.

Magyar táj, magyar ecsettel

Kis sömlyék szélén tehenek legelnek,
Fakó sárgák a lompos alkonyatban,
A szürke fűzfák egyre komorabban
Guggolnak a bús víz holt ága mellett.

Távolba néznek és a puszta távol
Egy gramofon zenéjét hozza nékik,
Rikácsolón, rekedten iderémlik,
A pocsétában egy vén kácsa gázol.

Az alkonyat, a merengő festő fest:
Violára a lemenő felhőket
S a szürke fákra vérző aranyat ken,

Majd minden színét a Tiszának adja,
Ragyog, ragyog a búbánat iszapja.
(Magyar táj: így lát mélán egy magyar szem.)

A vers először a *Nyugat* 1912. október 16-i számában jelent meg, az *Új versek* kötet is tartalmazza A *Nyugatban* a vers alatt ez áll: (Szeged). (KK 2: 29 439)

A napszakok váltakozásának színei az impresszionista festészet és költészet kedvelt témái. Tóth Árpád *Hajnali szerenádjában* a hajnal a „nagy impresszionista”. Juhász Gyula több rétegben hordja fel a festéket: az alapszín a szürke, a fakó sárga, erre festi a megszemélyesített alkonyat a ragyogó színeket. Az alapszín a *Giocondában* is a szürke volt. A realista képhez tartozik a gramofon zenéje, melynek leírását a fenti publicisztikai idézetben is olvashattuk. A gramofon már keményebb, jobban kapcsolódik a publicisztikában megjelenített élményhez, mint a *Tiszai csönd*-ben, rikácsoló és rekedt, mintha a vén kácsa hangja lenne. Már itt a civilizáció, mely korunkban széttöri az idilli tájat, az ember fülhallgatóval jár-kél a természetben. A sor csupa muzsika: a „cs” hangutánzó, az „é-á-a” magán-

hangzó-sor ismétlődik, tulajdonképpen belső asszonánc, az „á-o” mély hangrendű magánhangzók, illeszkednek a ritmushoz. Az utolsó strófa első és második sorában a hívó és felelő magánhangzó-sora rendkívül dallamos és változatos asszonáncot valósít meg: „a-i-á-a-a a-i-a-a” a felelő sűríti a hívó sorát. Ugyanakkor a felelőben szójátékszerűen ott folyik a Tisza: t iszapja, elrejtve egy tiszta rímet is. Ez ismét egy Juhász Gyula-féle formai bűvészkedés, melyet kitalálni nem lehet, csak megtalálni, mint egy csodálatos színes kavicsot.

A befejező sor önreflexió: a költő önmagát is megfigyeli, ahogyan szemléli a tájat, a verset konklúziószerű, szenttelen meghatározás zárja. A *Milyen volt...* eszköztelenebb nyelvvel összehasonlítva, itt jelen van a „bús” és az „arany” fogalma. Az objektív, filozofikus szemlélet azonban rokon, a *Milyen volt...* sem közvetlen szerelmi vallomás, odafordulás, bizonyos objektivitás jellemzi, még a többi Anna-verssel szemben is.

A szonettben, éppúgy, mint a kétsoros strófákból álló versben, a gondolkodás logikai formái is alakulnak.

Színház

Nagyvárad publicisztikájának jelentékeny része a színikritika. Indig Ottó a következő statisztikát közli: „A váradai esztendőök újságírói termésének számadatait vizsgálva (a szegedi vakációs hónapok cikkeit is ideszámítva) kiderül, hogy e korszak 347 újságcikkéből (amelyekből a Szegeden közölt újságcikkek száma 56) 175 (166/9) a kritikai írás. Ebből színházi cikk 147 (142/5), irodalomkritika, recenzió 18 (14/4), képzőművészeti kritika, beszámoló 10 (9/1). E néhány számadat szemléltetően bizonyítja, hogy nem csupán váradai kritikai írásainak összességében vannak túlsúlyban azok a cikkek, amelyekben a színházról, a színjátszásról ír, de az alkotói korszak (1908. febr — 1911. jún.) teljes publicisztikájának is jelentős részét, 42,4%-át teszi ki.” (i. m. 80. o.)

Érdeemes elgondolkodni a fenti statisztikán. Juhász Gyula nem csupán a publicisztika, a színikritika területén vonzódott a színházhoz. Verseiben az irodalomtörténet, a művészettörténet témája személyek, apró jelenetek, zsánerképek, irodalmi arcképek formájában jelenik meg, verseiben érvényesült a színpadi megjelenítés dinamikája. A *Milyen volt...*-ra is jellemző a dinamizmus. Anna nevét csak a harmadik versszakban írja le a költő: jól szerkesztett, késleltetett expozíció, amely már színpadi megjelenítés is — hiszen Anna színésznő volt.

Színházi szonett

Szeretlek színház! Pompázó hazugság,
Te fényes, tarka, bár sorsunk setét,
Szeretem Romeo szerelmi buját
És szeretem az Offenbach-zenét.

És szeretem a deszkák furcsa népét,
A talmi mámor sok bus emberét
S szerettem egykor egyik cifra szépét.
Ó Pulcinella, hazug szőkeség!

Szeretlek színház! És nagyon gyűlöllek,
Olcsó morállal álcázott mesék,
Hazug hazugság, mázolt szürkeség!

Ti prédikáló társadalmi drámák,
Miken tanulni szoktak uri dámák,
Hú tisztelői Bernstein- és Briouxnek!

A vers először a szegedi *Színházi Újság* 1910. szeptember elsejei számában jelent meg *Színház* címmel, *Színházi szonettek* főcímmel. (KK 1: 270 500)

A színeket elvont főnévvel jeleníti meg, „szőkeség, szürkeség” — ami már az absztrakció felé mutat.

Indig Ottó felhívja a figyelmet Juhász Gyula Bartók Béláról szóló értékelésére, mely a *Független Magyarország* 1910. július huszadiki számában jelent meg, *Az olvasó naplójából* címmel. Juhász Gyula színikritikai tevékenységének elemzése nem tartozik ennek a tanulmánynak a tárgyához, ebben a cikkben viszont költészetével kapcsolatos fontos megállapítások is találhatóak.

„Egy drámát olvastam, rövid egyfelvonásos rövid verses sorok, az egész tíz oldal. A kékszakállú és feleségei — a férfi és a nők öreg örök témája, egy férfiasan erős koncepció tömören stílusos megoldásában. A közkeletű mítosz a székely népballada egyszerűen monumentális hangján, a színpadi ábrázolás mindent vasmarokkal összefoglaló tömörítésében.” Juhász Gyula egyetemi éveiben dolgozatot tervezett a székely népballadáról. A saját alkotásaira nézve is fontos, amit Bartók Béláról mond: tömörség, erős koncepció.

Bartók Bélának

Erdély erdői zúgnak,
Ezüst és arany erdők,
Borongó, barna felhők,

Hárfái Nemerének,
— Sirámos dajkaének —
A dalaidban.

Tiszai tájak sírnak,
Panasza jegenyéknek,
Halottas őszi rétek,
Zúgó, fekete nyárfák,
Magányosak és árvák
A muzsikádban.

És fölérez és fölzeng
Az áhítatos, ős, szent,
Az ázsiai mély, nagy,
Szilajbús, boldog méla,
Pogány és büszke lélek,
A régi, régi éden
A zenédben!

A vers először a *Napkelet* 1921. december 25-i számában jelent meg. Bartók Béla és Juhász Gyula már 1906 táján megismerkedhetett egymással, Bartók Szeged környéki népdalgyűjtő útja alkalmából. „A verset minden bizonnyal Bartóknak 1921. november 27-i szegedi hangversenye ihlette.” Valószínűleg Juhász Gyula a szerzője a Szeged 1921. november 27-i számában megjelent cikknek. „Fejedelem jön ma Szegedre, bár harsonák nem hirdetik érkezését. Mert Bartók Béla ma az abszolút zene legkülönb művelője... A hazai mély kultúra legmélyebb és legörökebb kútjából merít: a népköltészet csodálatosan tiszta és gazdag forrásából.” (KK 2: 268 537)

A Bartók-vers azt mutatja, hogy Juhász Gyula világában a modernség és népköltészet összekapcsolódik, balladai hangvételének, szerkesztésmódjának mély gyökerei vannak. Trianon után vagyunk: Erdély említése, a Nemere, a magyar tájak a nemzet kulturális egységének tanúságtevői. Juhász Gyulának művészekről szóló versei magát az alkotót állítják elénk, ez a verse Bartók zenéjének ritmusait zengeti. A bartóki disszonanciákat és összecsengéseket a rímelés és a sorok rövidegsége érzékelteti. Az első versszak rímképlete: „a bb cc d.” Az „r” belső alliterációja az egész versszakon végigvonul, az első két szóban hangsúlyos szó eleji összecsengésben: „Erdély erdői”, mely az „Erdély” szófejtése is. Ez a belső összecsengés, mint egy mély zenehang dübörög, hiszen Erdély elveszett. Az „r” csak a harmadik strófa utolsó előtti sorában kerül a szó elejére, ekkor ismétlődve: „A régi, régi éden” az őshazára, de (talán) az elszakított területekre is utal. A második és harmadik sor négy szótagú asszonánc, a „b” alliterációjával, mely a rokon „o” magánhangzókat is bekapcsolja a rímelésbe. Juhász Gyulának kedvelt

módszere, hogy a mássalhangzók alliterációjával nyomatékosítja a rokon magánhangzók összecsengését, ezáltal megnyújtja a rímet. Persze ez inkább a belső formakészlet ösztönös alkalmazása, mint tudatos keresgélés. A harmadik-negyedik sorban a „h” belső alliterációja bújik elő sorkezdőnek. Juhász Gyula kedvelt színe az arany, mely a reneszánszig megy vissza, itt az erdélyi mondavilágra, történelmünk aranykorára is utal. A Nemere a jellegzetes erdélyi szél, melynek zúgása az ötödik-hatodik sorban a „d” alliterációjában dajkaénekké változik. Mert a magyar kultúra Erdély bölcsőjében ringott. Habár az ötödik-hatodik sor nem rímel, a „d” alliteráció egy mélyebb zengéssel mégis összeköti őket. Erdélybe már csak így izenhetünk.

A második versszak első sora a hasonló mondszerkezettel visszautal az első versszak első sorára, párhuzamba állítva a magyar tájakat. Az első két szóban a „t” alliterációja jelenik meg, nyomatékosítva a tájak szolidaritását. A hatodik sorban a „muzsikádban” és „dalaidban” tulajdonképpen rokonértelmű szavakkal végrehajtott szóismétlés, stilisztikai alakzat ragrímmele, némi bartóki disszonanciával, így a befejező sorok mégis csak összecsengenek.

A harmadik versszak egy sorral hosszabb, mint az előző kettő: hatsoros strófa. A rímelés (a tompább csengésű asszonáncokkal, alliterációkkal, összerakós mozaik-rímekkel, mint a „mély, nagy — méla): „aa bb ccc”, a disszonanciából megszületik a harmónia. Igazi Bartók-zene ez a vers, melyből Juhász Gyula verseinek a bartóki ritmusokkal való rokonsága is kiderül.

Balladaiság

A balladaiság Juhász Gyula költészetében nem csupán téma: tömör szerkezet, kihagyásos alakzatok, de még az asszonánc tompább csengését is ide sorolhatjuk.

Balladás hangvételi, szerkesztésű versek az *Új versek* kötetben is találhatóak. A tömör szerkesztésmód nemcsak balladaira jellemző, a sejtetés, elhallgatás, többértelműség jellemzője egyéb verseinek is.

Babona

Különös éjszaka,
Az ablakot kitártam.
A hold halvány virág,
Kutya vonít az árnyban.

Hűvös, mély éjszaka,
Halottaim üzennek,
A hold halvány virág,
Kinyíltak mind a kertek.

Talányos éjszaka
 A tavasz nyárba téved,
 A hold halvány virág,
 A temetők fehérek.

Halálos éjszaka,
 Oly hosszú, rémes árnyam,
 A hold most hervad el:
 Annát álmomba láttam.

A vers először *A Hét* 1911. október 1-i számában jelent meg, nem sokkal a *Milyen volt...* megszületése előtt, az *Új versek* kötet is tartalmazza. (KK 1: 309 518) Ady Endre később keletkezett verse, az *Emlékezés egy nyár-éjszakára* is visszacseng bennünk, Juhász Gyulának sok motívuma bukkan fel más költőknél, az át-vételt filológiai eszközökkel nehéz bizonyítani. Verseinek szerkesztésmódja, nem csupán témája balladai: kihagyások, ismétlések, a hangulat sejtelmessége. A versen végigvonul a „h” alliterációja. A versszakok első sorában az „éjszaka” szó ismétlődik, a minőségjelzők váltakoznak. A harmadik-negyedik versszakban a „talányos — halálos” összecsengés annomináció, hasonló hangzású, de különböző jelentésű szavak összecsengése.

Ancsa szolgáló

A kis végváros vendéglője mélyén
 A söntés rejtekén élt Ancsa lelkem
 S csodálkozott boros, bús éjek éjén,
 Ha az urak mulattak ott a csendben.
 A fásult jegyző s zordon szolgabíró
 Szilaj nótákra zendített keményen
 És Ancsa hallgatott
 Szelíd szláv dallamokkal a szívében.

Oly kender volt a kócos haja néki
 És oly kökény félős kék szemepárja,
 Lelkében messze fenyvesek meséi,
 Alacsony viskók rontó babonája.
 Egy-két vad vendég megölelte néha
 S idegen szókat suttogott fülébe
 És Ancsa hallgatott
 És megriadva zajlott lomha vére.

És egyszer eltűnt áldott szégyenével.
 Tavaszodott, a Morva zugva áradt.
 A Morva jó ágy, falujába ér el,
 Hol most pattognak a fiatal ágak.
 Mert ősi sors ez: hogy duzzad tavasszal
 A Morva és rügyez az ifju plánta...
 És akkor este lett
 S a söntés Ancsát többé nem találta.

A vers az *Új versek* című kötetben is megtalálható, először *A Hét* 1913. július 27-i számában jelent meg. (KK 2: 65 455) A szakolcai környezetet állítja elének, egy-egy jelzővel kitűnően jellemzi a szereplőket. A kihagyásos elbeszélés a természet képeiben folytatódik, ezáltal ezek szimbolikus jelentést nyernek. Az *Ancsa szolgáló* és a *Milyen volt...* látszólag teljesen különbözik egymástól. Itt egy realista történet, ott egy absztrakt költemény. Az egyik vers szóhasználatában a kisvárosi környezetet bemutató szavak (söntés, vendéglő, szolgabíró, jegyző, vendég), a másik az elvontabb költészet nyelve. Ugyanakkor hasonló a kihagyásos szerkesztésmód, mindkét versben jelentős a természeti képek szerepe. A szóhasználat egészen eredeti: Ancsa hajszínét névszói-igei állítmánnyal fejezi ki, melyet mutató névmás és alliteráció nyomósít: „Oly kender volt a kócos haja néki”. A következő sorban elmarad az ige, a „kőkény” ismét tulajdonságot kifejező állítmány, a „k” alliteráció tovább vonul. A tulajdonságot mindkét esetben főnév (kender, kőkény) fejezi ki, a két sor szerkezete párhuzamos. A „haja néki” birtokos jelzős szerkezet, a szórend némileg szokatlan. „Néki” és nem „neki”, a tájnyelvi változatban van valami bizalmas, tetszést kifejező. Prózában másképp mondanánk, például őneki a kócos haja olyan volt, mint a kender — kiderül, hogy a versben egy metafora is megbújt. A „kőkénykék” kettéválik, közéjük kerül a „félős” melléknév, az összetétel egyik része névszói-igei állítmány és főnév (kőkény), a másik része (kék) melléknév és minőségjelző. (A kőkény a „kőkényszemű” összetételben is előfordul, itt pontosítja a „kék” jelentését, az általános színeképzetből elvonja a konkrétat. A kék ez által még kékebbé válik, a színmeghatározások változatossága a *Milyen volt...*-at is jellemzi.) A következő két sorból a „voltak” ige hiányzik, a versszak kezdősorának „volt” igéje tovább adja a jelentését. A kihagyás a tömörítés eszköze, ezzel találkozhatunk a *Milyen volt...*-ban is. A szófajok átmenetisége, ezáltal többlet jelentésük megmutatása, kialakítása nyelvújítás, habár kevésbé látványos, mint új szavak létrehozása. A költő speciális jelentésben, összefüggésekben, szókapcsolatokban használja a szavakat, ezáltal válik eredetivé.

(Folytatjuk)